

BISERICA DE LEMN MONUMENT ISTORIC CU HRAMUL „CUVIOASA PARASCHIVA” DIN SATUL CURTEA, JUDEȚUL TIMIȘ

Lect. univ. dr. Gabriela Adriana Mardale

Județul Timiș este păstrătorul a douăzeci și trei de biserici de lemn, răspândite pe tot cuprinsul județului, toate declarate monument istoric și obiective protejate U.N.E.S.C.O. Șaisprezece dintre ele se află în zona Făgetului, patru în Lugoj, două în Timișoara și una în Cebza. Din cele aflate în zona Făgetului, șapte sunt biserici parohiale în care se săvârșesc cu regularitate serviciile religioase: Bulza, Coșevița, Crivina de Sus, Dubești, Groși, Homojdia și Poieni, o parte dintre ele sunt aflate în cimitire și sunt folosite cu prilejul înmormântărilor și la sărbătoarea hramului: Jupânești, Margina, Povergina, Românești și Zolt iar o a treia categorie de biserici de lemn sunt cele în care se slujește doar la sărbătoarea hramului: Bătești și Curtea.

Satul Curtea, alături de satele Coșava și Homojdia intră în componența comunei Curtea, așezare situată în partea de Nord-Vest a județului Timiș, la confluența celor două cursuri ale Begheiului: Bega Caldă și Bega Rece, la 12 km sud-est de orașul Făget¹. Etimologic, denumirea satului Curtea provine din termenul maghiar „Kyrtiwa” care reprezintă de fapt preluarea în grafie unguerească a denumirii localității în limba română. În anul 1506 localitatea făcea parte din domeniul cetății Șoimoș fiind amintită sub numele de Wdawarhely, iar în anul 1597 apare sub numele de Kurthe. În perioada 1517-1518 cetatea Șoimoș se afla în stăpânirea contelui George de Brandenburg iar la 1597 aparținea lui Ștefan Torok, unul dintre căpitaniii principelui transilvan Sigismund Bathory². Mai apoi ajunge în proprietatea marelui magnat Ștefan Bethlen, pentru ca mai târziu, în anul 1658, să fie ocupată de turci împreună cu întreaga parte de sud a Banatului.

Prin conscripția din 1717 satul Curtea este menționat cu un număr de cincizeci de case, fiind una dintre cele mai mari localități din zona Făgetului. Sistematizarea statului impusa de autorități a determinat mutarea vetrei din

¹ Mitropolia Banatului, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a județului Timiș, *Cărările credinței – Biserici de lemn monument istoric din județul Timiș*, Editura Graphite, Timișoara, 2006, p.67.

² *Ibidem*, p.67.

zona colinară în locul actual, situat în lunca Becheiului, pe un teren plan. Se pare că vechea vatră era situată la circa doi kilometri mai spre răsărit, unde se mai găsesc încă urme de locuire.

Biserica de lemn situată în centrul satului langa biserica nouă, este un obiectiv de interes național fiind încadrată pe Lista Monumentelor Istorice în categoria A având codul TM-II-m-A-06216. Anul de înălțare a edificiului din lemn, ce poartă hramul Cuvioasa Paraschiva, este 1794, leat menționat de pisană scrisă în chirilică, cu alb pe fond negru, aflată pe grinda tirant ce desparte naosul de pronaos: „*Cu ajutorul lui Dumnezeu (s-a făcut) această sfântă și apostolească biserică pe vremea înaltului împărat Leopold al 3-lea și cu blagoslovenia Arhierului nostru Petroviciu și cu osteneala satului la anul 1794...*” A doua pisană aflată în pronaos este scrisă de asemenea cu caractere chirilice, de data aceasta cu vopsea neagră pe fond alb și se referă la pictura monumentului: „*Zugravitusau această sfântă biserică pe vremea înaltatului împărat Frantiscus al II-lea și cu blagoslovenia arhieriscopului Stefan Avocumovici. S-au început a se zugravi la anul 1804 și s-au sfârșit la anul 1806, în luna lui decembrie, în 19*”. O altă inscripție în chirilică se află pe postamentul unei cruci de lemn păstrate în altar: „*Această cruce s-a făcut sfintei biserici la Curtea, prin îndrumarea preacinstiului domn Petru de Atanasievici, protovesbiterul Fagetului la anul 1820*” iar mai jos, tot cu chirilice: „*Lazar Gherdanovici, zugrav din Lugoj, 1820*”. Inscripția îl amintește pe zugravul Lazar Gherdanovici din Lugoj, alături de un alt lugojean, Petru Nicolici, autorul picturii din altar, a iconostasului, a boltii naosului precum și din pronaos. Numele acestuia din urmă împreună cu anul execuției, „1806”, sunt menționate și în registrul inferior al icoanei împărătești cu chipul Maicii Domnului. În bibliografia existentă mai găsim consemnat 1966 ca an al unui șantier cu lucrări importante de reparație fără însă a fi precizate³. Din spusele părintelui paroh al bisericii, Florin Barbu, lucrări de restaurare au mai avut loc și în anul 1981. Locașul a fost pictat cu multe elemente de noutate iconografică prezente prin adoptarea și folosirea de către pictor a unor elemente baroce și neoclasiche specifice Secolului Luminilor.

Lăcașul dispune încă de un bogat inventar liturgic, deși o bună parte din acesta a fost trecut la noua biserică de zid construită în 1937. Din patrimoniul mobil fac parte o orgă/pianina, un tetrapod din lemn, trei evangheliare (unul având coperta din catifea roșie și o scenă centrală (lucrăta în metal) - Învierea Domnului; a doua legată în piele și medalioane emailate iar a treia cu o ferecătura metalică, reprezentând Învierea Domnului), două ripide pictate, ambele înfățișând Înălțarea Domnului și o cruce de altar pictată în aceeași manieră, altă cruce pictată cu suport de masă, două potire metalice, patru sfeșnice metalice, o cruce de metal cu suport de masă din lemn, patru icoane împărătești (Sf. Nicolae, Maica Domnului cu Pruncul, Iisus Hristos, Sf. Arhanghel Mihail),

³ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973, p.55.

Crucea și moleniile de pe iconostas, ușile împărătești, un candelabru metalic cu sticlă, douăsprezece icoane: Sfinții Arhangheli, Sf. Pr Ilie, Înălțarea Domnului, Sf Gheorghe, Întâmpinarea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh, Sf. Ioan Gura de Aur, Nașterea Domnului, Sf Trei Ierarhi, Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul, Răstignirea Domnului. Stranele din fata altarului sunt pictate cu model decorativ iar în naos și pronaos se afla strane din lemn cu spătar.

Din punct de vedere planimetric, lăcașul înscrie un plan simplu, o navă dreptunghiulară cu absida altarului decroșată, poligonală cu unghi în ax⁴. Dimensiunile sunt generoase aceasta fiind considerată una dintre cele mai spațioase biserici din Banat⁵ și deopotrivă printre mai valoroase datorită vechimii și zestrei iconografice care împodobește spațiul interior.

Fundația edificiului, din piatră de carieră, se continuă cu un soclu de 0,20 m pe care sunt așezate tălpile din lemn de stejar ce asigură bază solidă construcției. Pereții alcătuiți din grinzi de gorun cioplite, se îmbină „în căței». Exteriorul este acoperit cu ciamur⁶ și văruiat apoi în alb, iar interiorul este placat cu scândură de stejar. Îmbinările de bârne din partea superioară a absidei, prelungite cu aproximativ 0,70-1,00 m în afara pereților edificiului, formează cele mai mari și mai frumoase multiconsole întâlnite la bisericile de lemn din Banat. Accesul în interior se realizează pe cele două uși amplasate pe laturile de Vest și Sud iar iluminatul este asigurat de nouă geamuri, trei la altar, trei pe partea de sud și trei pe partea de nord. Compartimentarea interioară este cea tradițională, pronaos, naos și altar iar sistemul de acoperire a spațiului interiorului este de asemenea frecvent întâlnit în cazul bisericilor de acest tip. Astfel, pronaosul a fost tăvănit, fapt impus de prezența turnului clopotniță deasupra sa, naosul este acoperit cu o boltă semicilindrică longitudinală formată din scânduri ce se continuă și deasupra altarului unde se și încheie prin fâșii curbe. Din loc în loc, bolta este întărită pe extradados cu dublouri de lemn prinse în pod de căpriorii șarpantei. Iconostasul este confecționat din scânduri și nu prezintă decor sculptat. Pavimentul interior este din scândură iar sub strane și scaune este cărămidă. Atât șarpanta bisericii cât și turnul clopotniță sunt acoperite cu șindrilă fasonată în formă romboidală. Turnul ridicat deasupra pronaosului are o baza prismatică, din scânduri de brad, cu două deschideri pe fiecare latură, marcate cu obloane și se încheie în partea superioară cu un bulb de modenatură barocă, cu rol ornamental. Crucea de deasupra turlei este din lemn, fiind cea originală. Crucea de acoperiș de deasupra altarului lipsește.

Programul iconografic al interiorului este bogat și înfățișează pe axul bolții naosului pe Iisus Pantocrator, Iisus Emanuel înger al Marelui Sfat pe Est și Fecioara Orantă cu pruncul pe Vest. În altar sunt reprezentate scenele Încoronarea

⁴ Dorina Sabina Părvulescu, *Pictura bisericilor de lemn din Banat*, Editura Mirton, Timișoara, 2003, p.12.

⁵ Lungimea de 18,60 m, lățimea 7,20 m, raza altarului 5,10 m, înălțimea pereților perimetraj 3,10 m, înălțimea până la apexul bolții 5,20 m iar înălțimea turnului de 9,50 m.

⁶ Pastă obținută prin amestecul pământului cu apă și paie tocate

Fecioarei, Soboarele Arhanghelilor Mihail și Gavriil, evangheliști și îngeri pe semicalota și bolta semicilindrică iar pe pereți ne sunt înfățișați Iisus sângerând (proscomidar), portrete bust în medalioane, Petru Mitropolit, Arhidiaconul Ștefan, Sf. Nicolae (figură întregă) și Bunul Pastor. Iconostasul este simplu și cuprinde registrele obișnuite: icoanele și ușile împărătești, registrul Deisis extins, iar în partea superioară crucea centrală încadrată de molenii. Pe pereții de Sud și de Nord ai naosului se află Mari Sărbători (în medalioane), Schimbarea la față, Adormirea Maicii Domnului, Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în biserică, Mandylion (deasupra intrării de pe latura de Sud), Sf. Trifon iar pe latura de Nord, Nașterea Domnului, Circumciziunea, Botezul, Întâmpinarea Domnului, Înger (?), Bunavestire, Intrarea în Ierusalim, Învierea, Înger(?), Pogorârea Sf. Duh. Pe bolta semicilindrică și pe timpanul de Vest se află reprezentat Faptele Apostolilor și Faptele Îndurării trupești în registrul I, scene vechi-testamentare și Patimi în registrul II. În pronaos sunt reprezentați pe pereți: Sf. Zosima împărțind-o pe Maria Egipteanca, cuvioasele Teodora, Ecaterina, Marina; Moartea „secerătoare de vieți omenești”, text: „aceasta este moartea maica noastră cea amară”, mucenicul Hristofor, Arhanghelul Mihail în luptă cu Satanail, cuviosul Onufrie/Sf.cuvioși: Simeon, Antoniu, Teodosiu, Alimpie, Alexiie, Arsenie⁷.

În urmă cu câțiva ani marea majoritate a bisericilor de lemn din județ se aflau în stare avansată de degradare, multe dintre ele riscând oricând să se prăbușească parțial sau total. În anul 2010, unsprezece dintre ele au fost cuprinse într-un program național de restaurare⁸ prin care a fost demarată o serie de intervenții cu caracter de consolidare și conservare a monumentelor. Banii alocați au ajuns numai pentru șapte dintre ele iar operațiunile executate au vizat în principal lucrări de proiectare și de consolidare a structurii de rezistență, schimbarea fundațiilor și înlocuirea învelitorilor din șindrilă foarte degradate. La unele dintre biserici pictura interiorului a fost protejată cu hârtie japoneză pe parcursul operațiunilor executate pentru a se evita desprinderea de fragmente din stratul pictural. Bisericile cuprinse în proiect au fost „Cuvioasa Paraschiva”, din Bătești, „Sfântul Dumitru”, din Dubești, lăcașul de cult cu hramul Adormirii Maicii Domnului, din Groși, biserica „Cuvioasa Paraschiva”, din Margina, biserica cu același hram din Poeni, biserica „Sf. Apostoli Petru și Pavel”, din Zolt, și biserica „Sf. Ioan Teologul”, din Margina. La acestea s-au mai adăugat și alte biserici asupra cărora s-a intervenit cu sprijinul Consiliului Local Timiș: biserica de lemn „Sfântul Ioan Botezătorul” din comuna Tomești, sat Românești, biserica de lemn „Sfinții Arhangheli” din orașul Făget, sat Povergina, biserica de lemn „Sfânta Paraschiva” din comuna Pietroasa, sat Crivina de Sus, biserica de lemn „Sfânta Paraschiva” din comuna Curtea, sat Curtea și biserica de lemn „Sfânta Paraschiva” din comuna Margina, sat Coșevița.

Anterior intervențiilor efectuate biserica din Curtea se află în stare avansată de degradare existând pericolul să se prăbușească. Principala cauza de

⁷ *Ibidem*, p.53.

⁸ derulat de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, prin Institutul Național al Patrimoniului

degradare o constituie șindrila acoperișului distrusă complet ce nu mai asigura nici un fel de protecție bisericii. Pentru a se stopa pătrunderea apei în interior, s-a luat măsura provizorie de a se acoperi șarpanta bisericii cu o prelată montată pe un schelet de lemn, intervenție absolut necesară până la începerea lucrărilor propriu-zise de restaurare și de înlocuire a învelitorii. Deși expusa mult timp în mod direct acțiunii factorilor de mediu, pictura încă se mai păstrează în mare parte. Se observă însă suprafețe extinse afectate iar procesele de degradare sunt evolutive. Lemnul suport este foarte fragilizat și are rezistența mecanică scăzută ca urmare a repetatelor atacuri ale insectelor xilofage. Orificiile de zbor se observă în special la nivelul iconostasului și a patrimoniului mobil. Stratul pictural prezintă depuneri neaderente de murdărie (praf, fum, urme ale insectelor, pânze de păianjen), desprinderi ale stratului pictural, desprinderi și lipsuri ale pânzei de interstiție, urme de infiltrații, eroziuni, zgârieturi, desprinderi masive de grund și peliculă de culoare, urme de cuie, lacune superficiale și profunde, craclări și fisuri orientate pe direcția fibrei suportului, urme ale unor intervenții neadecvate de curățare a suprafeței picturale sau notări ale numerelor de inventar aplicate direct pe stratul pictural cu vopsea albastră de ulei. S-a constatat prezența nejustificată a unor fâșii noi de pânză fixată în cuie, fapt ce poate se însemna că s-a încercat la un moment dat obturarea spațiilor interstițiale dintre bârne. Patrimoniul mobil necesită intervenții de conservare și restaurare, prezentând degradări evolutive.

Printre propunerile generale de restaurare care se impun a fi efectuate în mod urgent se numără în primul rând înlocuirea învelitorii degradate a acoperișului și consolidarea bisericii din punct de vedere structural. Tot asupra lemnului trebuie intervenit printr-o biocidare corespunzătoare, consolidări, completări sau înlocuiri de lemn acolo unde este nevoie. De asemenea trebuie eliminate sursele de degradare induse de factorul uman. Stratul pictural necesită operațiuni urgente de consolidare profilactică ce trebuie apoi urmate de metodologia impusă în proiectul de conservare-restaurare a picturii elaborat în acest sens. De menționat este faptul că pentru toate operațiunile care vor fi efectuate trebuie consultați specialiști în domeniul restaurării-conservării monumentelor de acest tip, ei fiind și cei în măsură să le execute.

Este imperios necesară obținerea avizelor pentru restaurarea întregului edificiu și continuarea operațiunilor de conservare-restaurare începute. Dacă nu se vor lua măsuri urgente în ceea ce privește salvarea lăcașului de cult, continuarea existenței lui este pusă sub semnul întrebării. Procesele de degradare începute sunt avansate și evolutive iar starea de conservare a monumentului este precară. După ce vor fi finalizate lucrările de reabilitare, lăcașul poate deveni atracție turistică iar interesul manifestat de oameni va crește. Odată cu promovarea și integrarea sa în circuite turistice, alături de alte biserici restaurate care au fost deja incluse, monumentul va putea fi cunoscut și apreciat la adevărata sa valoare.